

Katarzyna Kącka

CAROLA S. RUDNIK, *DIE ANDERE HÄLFTE DER ERINNERUNG. DIE DDR IN DER DEUTSCHEN GESCHICHTSPOLITIK NACH 1989*, TRANSCRIPT VERLAG, BIELEFELD 2011, SS. 766

Na niemieckim rynku wydawniczym, od wielu lat, wśród pozycji z zakresu nauk historycznych oraz nauk o polityce istotne miejsce zajmują publikacje dotyczące polityki historycznej. Szczególnie po zjednoczeniu obu państw niemieckich w 1990 r. zauważalna jest intensyfikacja tzw. badań pamięciologicznych, czego pośrednim efektem jest m.in. implementacja podstaw polityki historycznej na grunt teoretyczny. Tendencji naukowej sprzyjał także fenomen społeczny, dostrzegalny właściwie w większości państw, które doświadczyły przemian ustrojowych pod koniec XX wieku, polegający na znacznym wzroście zainteresowania przeszłością wśród poszczególnych społeczeństw. Ten naukowy trend francuski historyk, zaliczany do trzeciej generacji Szkoły Annales, Pierre Nora określił mianem „ery upamiętnienia”¹. Warto podkreślić, że „moda na historię” nie zawsze wywoływała pozytywne reakcje w środowisku naukowym, określano ją także jako „obsesję przeszłości”² lub „opętanie historią”³.

W zjednoczonych Niemczech, w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, w ramach badań nad rodzimą polityką historyczną, z dużą intensywnością zajęto się przede wszystkim problematyką związaną z wydarzeniami dwudziestowiecznymi. Przyczyny tego stanu rzeczy były przynajmniej dwie: tragizm wynikający z funkcjonowania narodu w rzeczywistości następujących po sobie opresyjnych reżimów: nazizmu i komunizmu oraz bliskość czasowa tych zdarzeń. Wiązało się to także bezpośrednio z obecną niezmiennie w Niemczech – choć z różnym natężeniem – społeczną potrzebą świadomościowego przepracowania historii XX wieku. Konfrontowanie się z nią przebiegało głównie na poziomie tzw. brunatnej przeszłości, czyli doświadczeń okresu drugiej wojny światowej. Niemniej interesująca dla pamięciologów

¹ Por. P. Nora, *Czas pamięci*, „Respublika Nowa” 2001, nr 7, s. 37–43.

² Por. H. Rousso, *La Hantise du passé: Entretien avec Philippe Petit*, Textuel, Paris 1998.

³ Por. A. Assman, U. Frevert, *Geschichtsvergessenheit – Geschichtsversessenheit: Vom Umgang mit deutschen Vergangenheiten nach 1945*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1999.

okazała się również „czerwona przeszłość”, związana z historią Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Jej pośrednio poświęcona jest właśnie recenzowana książka kulturoznawczyni Carola S. Rudnik *Die andere Hälfte der Erinnerung. Die DDR in der deutschen Geschichtspolitik nach 1989*⁴, która ukazała się nakładem wydawnictwa Transcript w 2011 roku.

Ta blisko ośmiusetstronicowa książka o miejscu NRD i pamięci o niej w niemieckiej polityce historycznej po 1989 r. nie spotkała się z dużym zainteresowaniem ani w Niemczech, ani w Polsce. Ten niezrozumiały brak reakcji na publikację można wyjaśnić właściwie tylko w jeden sposób. Carola S. Rudnik nie dokonuje w niej bowiem żadnych spektakularnych naukowych odkryć, nie formułuje nowych rozwiązań teoretycznych ani nie dekonstruuje obowiązujących – zwłaszcza w rodzimej historiografii – naukowych metod „poruszania” się w obszarze badań pamięciologicznych. Jej książka to niezwykle rzetelne i kompletne kompendium wiedzy o polityce historycznej – ze szczególnym uwzględnieniem aspektów memoryzacyjnych – zjednoczonych Niemiec wobec enerdowskiej przeszłości ich wschodnich landów. Autorka w układzie problemowo-chronologicznym analizuje najważniejsze procesy jakie zachodziły po połączeniu obu państw w zakresie opracowania, zrozumienia, pogodzenia się i ostatecznie upamiętnienia historii NRD. Systematycznie i konsekwentnie realizuje postawione cele badawcze. Narracja jest szczegółowa, drobiazgowo, przesycona faktami przez co trudna w odbiorze i pozornie nieatrakcyjna. Jest to jednocześnie największa wada i największa zaleta książki. Jej lektura dostarcza bowiem, poszukującemu wiedzy na temat polityki memoryzacyjnej czytelnikowi, całościowy i spójny obraz. Carola S. Rudnik nie podejmuje prób oceny polityki państwa, przyjmuje postawę raczej kronikarską, skupiając się na jak najdokładniejszym przedstawieniu omawianego problemu.

Trudno w tym miejscu nie docenić, przywoływanego w publikacji materiału źródłowego, który jest imponujący. Autorka przeprowadziła bowiem kwerendę nie tylko ogromnej ilości książek i artykułów naukowych niemieckojęzycznych, podejmujących problematykę polityki historycznej, ale i najistotniejszych pozycji ze światowej literatury, które omawiają to zagadnienie. Mimo, że książka ma charakter kulturoznawczy – autorka analizuje niemiecką politykę historyczną przez pryzmat procesów memoryzacyjnych – Carola S. Rudnik nie zaniedbuje klasycznej metody historycznej, co okazuje się sporym atutem publikacji. Kluczowe dla oceny wartości książki są jednak badania archiwalne, przeprowadzone przez autorkę w kilkudziesięciu niemieckich archiwach państwowych, landowych, najważniejszych organów politycznych oraz instytucji zajmujących się szeroko pojętym upamiętnianiem. Wśród nich znajdują się m.in.: Bundesarchiv, Archiv Antistalinistische Aktion, Parlamentsarchiv des Deutschen Bundestages, Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, Staatliche Archivverwaltung des MfIA der DDR oraz wiele innych.

Książka podzielona jest na cztery rozbudowane rozdziały, z których każdy składa się z czterech obszernych podrozdziałów. Poszczególne jej części – poza pierwszą wprowadzającą – posiadają podobny układ: wstęp, rys historyczny problemu i dwa przykłady ilustracyjne, zaprezentowane w formie *case study*. Faktycznie każdy z rozdziałów mógłby być czytany osobno, ale ich zestawienie w publikacji nie ma charakteru czysto mechanicznego. Łącznie składają się na zwarty i kompletny obraz tematyki zawartej w tytule.

⁴ C. S. Rudnik, *Die andere Hälfte der Erinnerung. Die DDR in der deutschen Geschichtspolitik nach 1989*, Transcript Verlag, Bielefeld 2011, ss. 766. Tytuł książki można przetłumaczyć na język polski następująco: *Druga połowa pamięci. NRD w niemieckiej polityce historycznej po 1989 roku*.

Rozdział pierwszy – w mojej opinii najciekawszy: *Diskurse in der bundespolitischen Aufarbeitung der SBZ⁵/DDR-Vergangenheit*, prezentuje szczegółową analizę parlamentarnej i politycznej dyskusji dotyczącej rozliczenia przeszłości NRD. Szczególnie interesująca jest narracja na temat działalności – specjalnie w tym celu powołanych – dwóch komisji śledczych. Pierwsza: *Die Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland”⁶*, funkcjonująca w latach 1992–1994, odegrała szczególną rolę i istotnie wpłynęła na kształt niemieckiej polityki historycznej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Druga: *Die Enquete-Kommission „Überwindung der Folgen der SED-Diktatur im Prozess der deutsche Einheit”⁷*, obradująca w okresie 1995–1998 była kluczowa dla wypracowania mechanizmów w jak największym stopniu ograniczających wpływ socjalistycznej przeszłości na aktualne problemy zjednoczonych Niemiec. Jej rolą było także stworzenie instrumentów właściwego upamiętniania czasów NRD – co w praktyce okazało się niezwykle trudnym zadaniem. W konsekwencji działania obu komisji powołano m.in. funkcjonującą do dziś w Berlinie fundację Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, której głównymi celami są działalność naukowa, popularyzatorska oraz memoryzacyjna. Ciekawym wątkiem, który poruszyła Carola S. Rudnik jest wpływ jaki wywarły obie komisje na dyskusję polityczną, która toczyła się w kolejnych latach na temat miejsca pamięci o NRD w niemieckiej polityce, a ostatecznie na kształt współczesnej polityki historycznej Niemiec.

Trzy kolejne rozdziały autorka poświęciła analizie konkretnych przykładów działalności memoryzacyjnej państwa oraz związanych z nimi dyskusji społecznych i politycznych w trzech wybranych obszarach. Pierwszy zawarty w drugiej części książki zatytułowanej: *Die Umwandlung ehemaliger Haftanstalten in Gedenkstätten* jest szczególnie atrakcyjny dla osób zainteresowanych historią dawnych więzień (głównie politycznych) i ich współczesnym obliczem jako miejsc pamięci narodowej. Wybranymi przez autorkę przykładami ilustrującymi ten proces są enerderskie więzienia w Berlinie: Gedenkstätte Berlin-Hohenschönhausen oraz saksońskim Budziszynie: Gedenkstätte Bautzen.

Der Streit um das Erbe der Stasi: „Runde Ecke” und „Haus I” to tytuł rozdziału poświęconego drugiemu z wybranych obszarów, a mianowicie spuściznie po działalności Stasi (*Ministerium für Staatssicherheit*)⁸. Jest to w najnowszej historii Niemiec temat szczególnie istotny i często podejmowany. Rozliczenie tej karty przeszłości stało się tam niezwykle istotne i intensywnie dyskutowane. Przykładami ilustrującymi ten dyskurs są wybrane przez Carolę S. Rudnik były siedziby Stasi, które dziś funkcjonują jako muzea (tzw. muzea Stasi); są to lipskie Gedenkstätte Museum in der „Runden Ecke” oraz berlińskie Forschungs- und Gedenkstätte Normannenstraße.

W ostatnim rozdziale: *Konflikte um Gedenkstätten zur deutschen Teilung: Die Berliner Mauer und Marienborn* autorka podejmuje się analizy wybranych przykładów z trzeciego obszaru czyli miejscom pamięci związanych z podziałem Niemiec. Dyskusje toczące się wokół tej tematyki były najbardziej burzliwe i eskalowały społeczne i polityczne konflikty. Za przykład posłużyły jej Gedenkstätte „Berliner Mauer” oraz Gedenkstätte „Deutsche Teilung Marienborn” wraz z pomnikiem Grenzdenkmal Hötensleben⁹.

⁵ SBZ – *Sowjetische Besatzungszone*, radziecka strefa okupacyjna w Niemczech.

⁶ Komisja śledcza w niemieckim Bundestagu ds. rozrachunku z historią i skutkami dyktatury Socjalistycznej Partii Jedności w Niemczech.

⁷ Przewyciężenie skutków dyktatury Socjalistycznej Partii Jedności w procesie zjednoczenia Niemiec.

⁸ Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

⁹ Są to miejsca: muzeum i pomnik w Saksonii-Anhalt upamiętniające biegnącą między oboma państwami niemieckimi granicę.

Książka Caroli S. Rudnik *Die andere Hälfte der Erinnerung. Die DDR in der deutschen Geschichtspolitik nach 1989* ma charakter naukowy, oparta jest o rozległe i pogłębione badania kulturoznawcze i historyczne. Nie znajdzie w niej czytelnik rozwiązań dylematów współczesnej niemieckiej polityki historycznej. Otrzyma za to rzetelną, przemyślaną i kompletną narrację opisującą najważniejsze zagadnienia dotyczące miejsca historii NRD i pamięci o niej w polityce współczesnych zjednoczonych Niemiec oraz strategii jej upamiętniania. Sposób prezentacji wybranych zagadnień sprawia, że niezwykle trudno jest podjąć z autorką polemikę. Można ewentualnie zaryzykować dyskusję z wybranymi do ilustracji poszczególnych zagadnień przykładami. Nie wpłynie to jednak w najmniejszym stopniu na ogólną ocenę książki. Dobór *case study* choć subiektywny, spełnia swoją rolę, przez co Carola R. Rudnik realizuje postawione sobie cele. Książka choć trudna w odbiorze, jest ze všech miar godna polecenia wszystkim, którzy szukają wiedzy, a nie tylko często zbędnej naukowej ekwilibrystyki.